

A Jósa András Múzeum Néprajzi Adattára

Ratkó Lujza

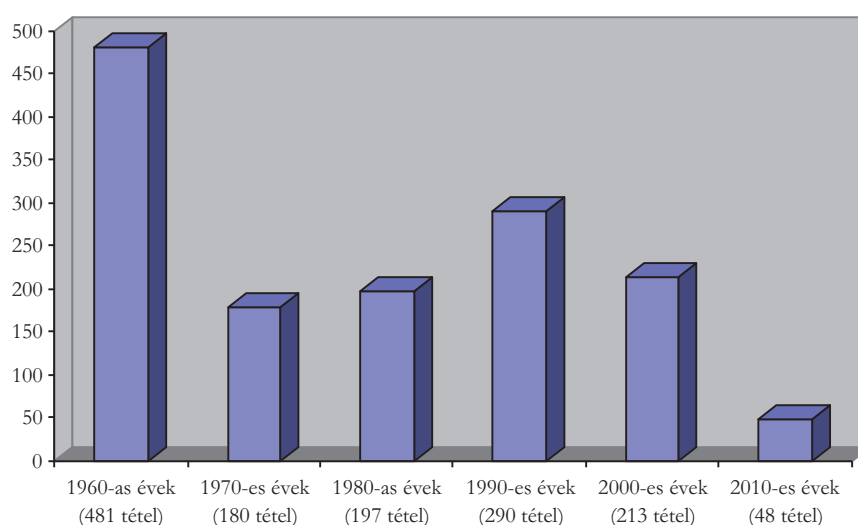
A Jósa András Múzeum Néprajzi Adattára a paraszti kultúrával kapcsolatos, néprajzi témájú írott, kisebb részben hangzó anyagokat foglal magában. Az adattár szerves részét képezi a népi kultúra tárgyi relikviáit összegyűjtő Néprajzi Gyűjteménynek, amennyiben a paraszti tudás széles területeinek szóban átadható, a személyes és kollektív emlékezet által megőrzött és gyűjtők által lejegyzett – gyakran fel is dolgozott – emlékanyagát tartalmazza. Az adattár a Néprajzi Gyűjteményhez hasonlóan megyei gyűjtőkörű, s ennek megfelelően túlnyomórészt Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére vonatkozó adatokat, gyűjtéseket tartalmaz. A beletárolt tételek a megye csaknem mindegyik települését lefedik (lásd a *Mellékletben*). Magyarország más területeiről, illetve a határokon túlról származó anyag csak elenyésző számban fordul elő. A gyűjtemény jelenleg 1409 beletárolt tételt és cca. 60 000 oldalt tartalmaz, amelyek mind témájukat, mind műfajukat, mind terjedelmüket illetően igen változatosak. A témakörök gyakorlatilag a paraszti kultúra minden területét felölelik a gazdálkodás ismeretanyagától kezdve a népszokásokon át a népköltészeti szövegekig. A műfaji sokrétúséget jelzi, hogy forrásközlemények éppúgy találhatók benne, mint gyűjtéslejegyzések, tanulmányok, pályázati munkák, vagy például kiállítási forgatókönyvek. Ami a terjedelmi arányokat illeti, az egyoldalas, egy-két információt tartalmazó minimális adatközléstől kezdve a több száz oldalas, szisztematikusan kicédulázott¹ néprajzi anyagon keresztül a több ezer oldalt is elérő népmese-gyűjtésig igen széles a paletta. A tételek időbeli megoszlását tekintve az adattár anyaga több mint 260 évet ível át.

Az adattár gyarapodása

A Jósa András Múzeum Néprajzi Adattára 1967-ből keltezhető. Mint ahogy az évi múzeumi munkajelentésből kiderül, az adattári leltárkönyvet ekkor nyitották meg az új Nyilvántartási Szabályzatnak megfelelően, amely előírta a szöveges dokumentumok, írásos adatok tudományszakonként való külön leltározását. Jellegéből adódóan a gyűjtemény túlnyomó többségét a XX. század második feléből, az 1950–2000 közé eső időszakból származó néprajzi (főként folklór-) tematikájú gyűjtések, írások adják. Nagyon kevés, mindössze 17 tételnyi a XX. század első feléből származó iratanyag, és ugyancsak elenyészőnek mondható az összes tételhez (1409) képest a XVIII–XIX. századból származó tételek száma (12), amelyek főként különböző levéltári iratok másolatai. A legkorábbi (1991-ben beletárolt) irat 1755-ös keltezésű.

¹ A kéziratos gyűjtések vagy hanganyagok legépelésére szolgáló, a néprajztudományban megszokott cédulázási módszer lényege, hogy az A5-ös, ritkábban A6-os (négyfelé vágott A4-es lap) méretű cédulákra a gyűjtés körülményeinek adatain kívül (a gyűjtés helye, időpontja, a gyűjtő neve, adatközlő adatai) mindig csak egyetlen téma kerül, így ilyen esetben a terjedelmeként megadott oldalszám eleve nem A4-es méretet takar, illetve egy „oldalnyi” anyag éppúgy állhat egy mondatból, mint sűrűn telegépelte cédulából.

A gyűjtemény történetének első esztendejében legnagyobb számban – és legnagyobb terjedelemben – a hatvanas évek néprajzi gyűjtései kerültek az adattárba, de nem sokkal maradnak el mögöttük az ötvenes évekből származó gyűjtések sem (összesen 414 tétel). A tételek nagy száma is jelzi, hogy valóban szükség volt egy néprajzi tematikájú archívum létrehozására. Az első évtizednek nemcsak abszolút értelemben kiugró az eredménye, hanem abban a tekintetben is, hogy mindössze három év alatt, 1967–1969 között került a leltárkönyvbe a nagyszámú dokumentumanyag – bár tegyük hozzá, hogy korábbi évek gyűjtéseiből is. A következő évtizedekben már nem gyarapodott ilyen mennyiségben a gyűjtemény: nagyjából átlagosan a felére csökkent a beleltározott tételek száma, illetve az utolsó évtizedben egy zuhanásszerű csökkenés tapasztalható. A mellékelt diagramon jól látszik, hogy a kezdetektől napjainkig évtizedenkénti megoszlásban milyen arányban bővült a gyűjtemény (1. ábra).

1. ábra

A Néprajzi Adattár gyarapodása évtizedes bontásban

Fig. 1

Growth of the Ethnographic Archive by decades

Nemcsak ezekből a számokból (a gyarapodás változó intenzitásából), hanem a dokumentumok származási körülményeiből is több mindenre lehet következtetni: a néprajz iránti érdeklődés alakulására vonatkozóan éppúgy, mint például a terepen való néprajzi kutatás lehetőségeire is. Jól mutatja példának okáért az adott korszaknak a paraszti kultúrához való aktuális társadalmi-kulturpolitikai hozzáállását a kiírt helytörténeti, néprajzi, nyelvjárási pályázatok száma, illetve ugyanígy, a beérkezett pályamunkák mennyisége jól jelzi az iskolásoktól a nyugdíjasokig terjedő széles rétegek érdeklődését a néprajz iránt. Az önkéntes néprajzi gyűjtők munkáját 1953-tól kezdődően segítették az évente meghirdetett Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatok (HONISMERET 1976. 15.), amelyek nemcsak inspirációként szolgáltak, hanem egyben keretet adtak, útmutatást is nyújtottak az érdeklődőknek. Az amatőr gyűjtők országos pályázatok révén kialakult széleskörű hálózatának honismereti mozgalommá való fejlesztését 1960-tól a Hazafias Népfront vállalta fel. A Hazafias Népfront Országos Elnöksége Honismereti Bizottsága – többek közt helytörténeti, néprajzi és nyelvjárási – munkacsoportokra tagolódva, országos pályázatok kiírásával, táborok megrendezésével, szakköri hálózat kiépítésével segítette az önkéntesek gyűjtő- és feldolgozó munkáját (HONISMERET 1976. 15.).

E fontos „tudománysegítő mozgalom” hatása világosan lemérhető az adattár anyagán is (HONISMERET 1976. 3.). A kirajzolódó tendenciákból jól látható, hogy az ötvenes évektől egészen a nyolcvanas évekig gyakorlatilag töretlen a pályázási kedv, ezen belül is a legtöbb pályamunka a nyolcvanas években került az adattárba. Szembetűnő viszont, hogy a kilencvenes években beleltározott 53 pályamunka közül 49 a hetvenes-nyolcvanas évekből való, a maradék 4 tétel pedig a Sóstói Múzeumfalu 1994-ben kiírt hímestojás-pályázatára érkezett írásos anyag. Hogy mi lehetett ennek a jelenségnek a hátterében, arra a *Honismeret* folyóirat egyik 1991-es számának pályázati beszámolója ad választ: „A pályamunkák földrajzi megoszlását erősen befolyásolja, hogy némely megyében az idén nem hirdették meg az országos pályázat megyei fordulóját (Baranya, Vas, Heves, Szabolcs-Szatmár, Zala) és így jókora területekről nem, vagy alig érkezett gyűjtés.” (HONISMERET 1991. 108.) Ebből kiviláglik, hogy az országos pályázatok elsősorban a megyei fordulók közvetítésével jutottak el a néprajz iránt érdeklődő amatőr gyűjtőkhöz.

Az 1990-es évtized azonban nemcsak az amatőr, hanem a hivatásos gyűjtők részéről is fordulópontot jelentett: az utolsó nagy mennyiségű, muzeológus által terepen gyűjtött folklórananyag céduláival a kilencvenes évek végén találkozunk a leltárkönyvben (e sorok írójának dél-nyírségi táncgyűjtései, lásd lejjebb). A XXI. század fordulójától még inkább észrevehető a beleltározott tételek előbb fokozatos, majd hirtelen csökkenése, illetve műfajának megváltozása: a néprajzi gyűjtéseket mindinkább kész cikkek, írások, illetve a Népművészeti Archivum (lásd lejjebb) számára fénymásolt tanulmányok váltották fel; forrásértékű gyűjtés a 2000-es években már csak vásárlás útján került be a gyűjteménybe, nevezetesen Viga Gyula miskolci muzeológus megyére vonatkozó, főként az 1970-es évekből származó cédulaanyaga (lásd később). A 2007. évet követő öt évben egyáltalán nem történt leltározás, és utána is csupán 2013-ban és 2019-ben gyarapodott a gyűjtemény, ami ez utóbbi évben mindössze két tételből állt.

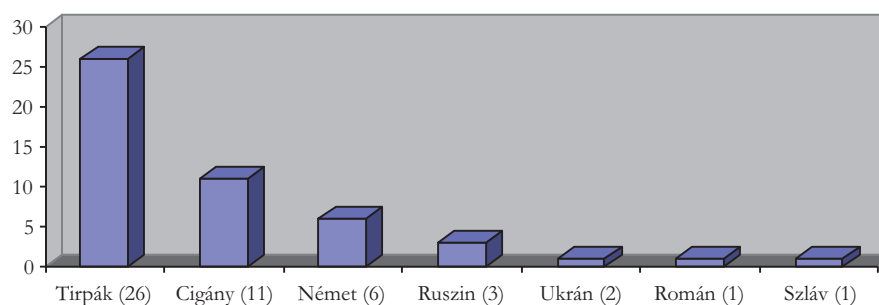
E jelenség egy olyan folyamatnak volt a következménye, amely különösen a rendszerváltás utáni évtizedekben egyre gyorsuló mértékben volt tapasztalható: ez pedig nem más, mint a népi kultúra megítélésének és ezzel párhuzamosan a néprajztudomány társadalmi presztízsének fokozatos romlása, amely természetesen maga után vonta mind a kiírt, mind a beadott pályázatok számának csökkenését is. E folyamat hátterében szélesebb társadalmi-kulturális összefüggések keresendők: mindenekelőtt az a szemléletváltás, amelyet elsősorban a nyugati kultúra és értékrend rendszerváltás utáni akadálytalan beáramlása idézett elő a közgondolkodásban. A – Theodor W. Adorno kifejezésével élve – „kultúriparnak” ez a gyökeres átalakulása természetesen nem hagyta érintetlenül a közgyűjteményi szférát sem; a lezajlott paradigmaváltás az élmény- és látogatóközpontú, szolgáltató múzeum megvalósítását célozza meg, amelyben már egyre kisebb szerepet kap a klasszikus értelemben vett tudományos-szakmai munka, s amely a néprajzi gyűjtés háttérbe szorulását és a muzeológusok más irányú, gyakran nem szakmai elfoglaltságát eredményezte. A néprajztudományt különösen érinti ez az új szakmai irányvonal, hiszen a paraszti kultúra megszűnésére hivatkozva gyakran már a létjogosultságát is kétségbe vonják, és azzal az úgyszintén nyugatról importált kultúranropológiával kívánják helyettesíteni, amely hagyományos paraszti kultúra híján a jelenkori kultúra kutatására szakosodott. E sokrétű, összetett folyamat következményeként az utóbbi évtizedek országos vagy megyei szinten kiírt pályázataiban a honismereti, helytörténeti-történeti és jelenkori témák mellett csak marginálisan jelenik meg néprajz, noha a mai legidősebb, paraszti származású generációktól még – napjainkban talán már utolsó lehetőségként – felgyűjthetők lennének azok a témák, amelyek fehér foltként tűnnek fel a néprajztudomány, és ezzel párhuzamosan nemzeti kultúránk térképén.

Az adattár műfaji és tematikai összetétele

Az adattár a tételek műfaját illetően igen változatos. Az anyag túlnyomó többségét amatőr és hivatásos gyűjtők néprajzi gyűjtései jelentik, amelyek felölelik a népi kultúrának csaknem minden ágát. A gyűjtések lejegyzései sokféle formában fordulnak elő: a néhány szót (adatot) tartalmazó kitöltött kérdőívektől, pár oldalas leírásoktól kezdve a szakszerűen kicédulázott gyűjtéseken keresztül a komolyabb feldolgozást jelentő pályamunkákig, dolgozatokig elmenően széles a paletta. E gyűjtésekhez hasonló forrásközleményként megtalálhatók paraszti visszaemlékezések, céhes relikviák, valamint levéltári és egyházi iratok másolatai. Szép számmal fordulnak elő megyei vagy „külsős” muzeológusok, kutatók gyűjtéslejegyzései, elkészült, részben már publikált írásai, tanulmányai, pályázati munkái, konferencia- és rádióelőadások szövegei, valamint szakdolgozatok és szemináriumi dolgozatok, gyűjtési jelentések és kiállítási forgatókönyvek is. Kis számban ugyan, de található néprajzi témájú rajzok és fotók, népi műemléki felmérések, térképek is az adattárban. A tételek túlnyomó többsége mechanikus írógépen írt gépirat, de elszórta előfordulnak ceruzával vagy tollal írt kéziratok is.

Tematikai szempontból még változatosabb a kép, hiszen a néprajz csaknem minden területét felölelik az adattári tételek. A gyűjtemény nagyobb része a folklór körébe sorolható, olyan témákban, mint a jeles napokhoz, illetve az emberélet fordulóihoz, társas munkákhoz kapcsolódó szokások, népköltészet (főként népmese), hiedelmek, gyermekjátékok, néptánc-táncélet, népdalok-népzene. Kisebbsége a tárgyi néprajz olyan témaköréből kerül ki, mint a földművelés, állattartás, pásztorkodás, halászat, szőlőművelés, kertgazdálkodás, táplálkozás, népi gyógyítás, kézművesség, kismesterségek, építkezés, népi műemlékek, lakáskultúra, vásár. Kisebbsége találunk leírásokat népművészeti témákban, elsősorban szöttesekkel (kenderfeldolgozás, fonás, szövés), valamint viseletekkel és hímes tojással kapcsolatban. Ugyancsak kisebb részben fordulnak elő a társadalom- és vallási néprajz körébe tartozó gyűjtések, valamint a paraszti életmódot és a katonáéletet bemutató visszaemlékezések, leírások. A nyelvjárási pályázatoknak köszönhetően viszonylag nagy számban tartalmaz az adattár egy-egy település hely-, személy- és állatneveit egybegyűjtő pályázati munkákat.

A gyűjtemény tematikai összetétele kapcsán érdemes külön szót ejtenünk azokról a tételekről, amelyek valamilyen megyebeli, magyarországi vagy határon túli nemzetiséggel kapcsolatosak. A mellékelt táblázat adatai jól tükrözik, hogy legnagyobb számban a megyénkben élő – tircák, cigány, német – nemzetiségekre vonatkozó gyűjtések találhatók meg, míg más, Magyarországon élő nemzetiségek elenyésző arányban szerepelnek az adattárban (2. ábra).

2. ábra

A Néprajzi Adattár nemzetiségi tételeinek megoszlása

Fig. 2

Distribution of ethnic items of the Ethnographic Archive

Az sem véletlen, hogy ezek a tételek csaknem kizárólagosan hivatásos, és nem amatőr gyűjtőktől származnak. Ennek oka a tírjákok esetében talán abban rejlik, hogy a „tírják” szó a XX. század második felében erősen negatív jelentést kapott az általános szóhasználatban, így a „bokortanyák népe”² nem szívesen vállalta nemzetiségét. A tírják öntudatra ébredés jelensége csak a rendszerváltást követően, gyakorlatilag a szlovák nyelv teljes kihalása, illetve a népcsoport asszimilációja után figyelhető meg. A cigányság esetében minden bizonnyal a népcsoport általános rossz megítélése volt az akadálya annak, hogy az amatőr gyűjtők érdeklődési körébe kerüljön a cigány kultúra,³ míg a cigány származású gyűjtők hiányának okát nyilvánvalóan az iskolázatlanságban kell keresnünk.

Határainkon kívüli népekkel kapcsolatos tanulmány, leírás csupán elvétve került be az adattárba: román témájú 5, Szovjetunióval kapcsolatos tétel 3, orosz és finn (finnugor) 2, végül jugoszláv és észt 1-1 található a gyűjteményben.

Önálló tematikai csoportot alkot az adattáron belül a „Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Népművészeti Archivum” jelzéssel beletárolt 154 tétel. Az 1692 oldalnyi anyag zömében a megye népművészetével foglalkozó tanulmányok másolata, melyek segédanyagul szolgáltak a *Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei népművészete* című nagymonográfia megírásához (RATKÓ 2014b., RATKÓ 2019.), s amelyek – a legkülönbözőbb kiadványokból egy helyre összegyűjtve – most is a téma iránt érdeklődő kutatók rendelkezésére állnak (lásd később).

A gyűjtők köre

Amatőr gyűjtők

Mint fentebb már volt róla szó, az országos honismereti mozgalom alapvetően a laikus érdeklődőkre, amatőr gyűjtőkre támaszkodott, az évente kiírt pályázatok is elsősorban őket szólították meg. A pályázók derékhadát általában az iskolai honismereti-néprajzi szakkörök, nyári gyűjtőtáborok diákjai, falusi tanárok, értelmiségiek, ritkábban paraszti származású adatközlők adták. A gyűjteményünkben fellelhető pályázati munkák beküldői ugyancsak ezekből a rétegekből kerültek ki. Nem ritka jelenség, hogy egy-egy településről évente újabb és újabb pályázatok érkeztek egy-egy helyi tanárnak, néprajz iránt érdeklődő lelkes lokálpatriótának köszönhetően. Voltak olyan gyűjtőink, akik nívós pályázataikkal évtizedeken keresztül megyei és országos díjakat is nyertek. Tökéletesen igaz Erdész Sándor megállapítása az adattárunkban található dolgozatokkal kapcsolatban: ezek a „...néprajzi-honismereti pályamunkák felbecsülhetetlen értékű tudományos adatokat tartalmaznak” (ERDÉSZ 1968A. 82.). A néprajztudomány rengeteget köszönhet ezeknek az embereknek, hiszen ők számos olyan település hagyományait mentették meg a feledéstől, ahová nagy valószínűséggel nem jutott volna el hivatásos néprajzkutató. Ne felejtjük el azt sem, hogy e laikus gyűjtők óriási előnye volt a hivatásos kutatókkal szemben, hogy egy falu közösségének tagjaként belülről ismerték a helyiek életét, hagyományait, kultúráját, ami adott esetben bőven pótolta szakmai felkészültségük hiányosságait is. A néprajztudomány névtelen közkatonái ők, akik rendszeres és gyakran magas színvonalú munkájuk révén jelentősen gyarapították a gyűjteményt; megérdemlik, hogy nevüket és munkásságukat a nyilvánosság elé tárjuk.

² Márkus Mihály tírjákokról szóló monográfiájának címe, lásd MÁRKUS 1943.

³ Kivételt képez ez alól a cigányság tánc- és zenei hagyományának gyűjtése, ami a tánc- és néptáncmozgalomhoz kapcsolódóan az 1990-es évektől kezdve egyre nagyobb méreteket öltött, s amely párhuzamosan zajlott a cigánytánc és az autentikus cigány népzene egyre népszerűbbé válásával.

Elsőként Bodnár Bálintról (1911–1977) emlékezünk meg, aki maga is mesemondó lévén főként mesegyűjtésével gyarapította az adattárat, és ért el több alkalommal rangos helyezést a megyei és az országos mezőnyben. A szegényparaszti származású, előbb gazdálkodóként, majd később tanácsi alkalmazottként dolgozó Bodnár Bálint Tiszalökön született, és élete során Pátróhához, Nyíregyházához, Kisvárdához és Kemeceéhez kapcsolódott hosszabb-rövidebb ideig. Néprajzkutatók hatására kezdett maga is gyűjteni: szabadidejében járta a falvakat, és lejegyezte, később magnetofonra vette gyűjtéseinek anyagát. Már az 1958. és 1959. évi Országos Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtőpályázatokon országos II. díjat nyert pályamunkáival, később pedig, az 1970-es években több alkalommal is országos I., II. és III. helyezést ért el (ERDÉSZ 1974. 71–72., ERDÉSZ 1968A. 81–82.). Legnagyobb elismerése 1972-ben a „Bodnár Bálint meséi” című, mintegy 2000 oldalnyi népi tréfaanyaggyűjteményével elnyert országos I. díj volt. Mesemondói és néprajzi gyűjtői munkásságáért 1966-ban megkapta a „Szocialista kultúráért” kitüntetést, 1975-ben pedig a „Népművészet Mestere” címet (BODNÁR 1980. 3–4. Erdész Sándor bevezetője, NÉPMŰVÉSZET MESTEREI). Hogy mennyire számon tartották országosan is, annak ékes bizonyítéka, hogy „mesemondó és mesegyűjtő”-ként bekerült a *Magyar Néprajzi Lexikonba* (KOVÁCS 1977. 297.). Bodnár Bálintnak a mesék, tréfák és katonatörténetek mellett számos néprajzi témában készült kisebb-nagyobb dolgozata. A teljesség igénye nélkül: gyűjtött szólásmondásokat, gyermekjátékokat, jeles napi szokásokat, hiedelmeket, földrajzi neveket, a tárgyi néprajz köréből pedig több pályázata is született a népi ételek, a kerti, rét- és takarmánygazdálkodás, a nád hasznosítása, az állattenyésztés és a népi építészet témájában. Földrajzi szempontból főként Tiszalök, Kisvárdá és környéke, Ajak, Pátróha és Szabolcsveresmart tartozott a gyűjtőköréhez. Az adattárban kiemelkedően nagy mennyiségű gyűjtés kapcsolódik a nevéhez: összesen 41 tételnyi és 5199 oldalnyi néprajzi anyagot köszönhetünk neki. Bodnár Bálint gazdag, változatos gyűjtéseiből mindössze egy kisebb közlés, illetve egy mesekötet jelent meg már a halála után Erdész Sándor szerkesztésében (BODNÁR 1975., BODNÁR 1980.).

A következő gyűjtő, akinek a nevét érdemes megemlítenünk, Papp Zoltán Sándor (1933–2007). Bár az ő anyaga sem mennyiségi, sem tematikus, sem földrajzi szempontból nem éri el Bodnár Bálint egyedülálló gyűjtéseinek terjedelmét és változatosságát, mégis igen jelentős. A fiatalon megvakult, sajátos életutat bejárt tanárember csak falujában, Beregdarócon gyűjtött előbb amatőr gyűjtőként, majd Erdész Sándor folklórkutató szakmai segítségével, végül az Eötvös Loránd Tudományegyetem magyar–néprajz szakának elvégzése után immár diplomás néprajzkutatóként. Az 1960–1970-es években dolgozataival rendszeresen nívós helyezéseket ért el a megyei és országos pályázatokon (ERDÉSZ 1974. 71–72., KÖRMENDI 1992., LAK 2007.). Leírásait a falu életét belülről ismerő ember közvetlen tapasztalatai hitelesítik, az életből ellesett karakterek, helyzetek, párbeszédetek teszik élményszerűvé. Száraz tudományos közlés helyett a néprajztudomány szépírói vonulatának folytatója; szemléletén, stílusán Kiss Lajos *A szegény emberek élete* című klasszikus művének (KISS 1955.) hatása érezhető. Egy-egy tanulmánya megjelent különböző, főként megyei folyóiratokban (pl. PAPP 1967.), de fő műve Beregdarócról szóló, doktori disszertációként megírt önálló monográfiája, amely a falu teljes néprajzi-társadalomnéprajzi képét nyújtja, és amely nemcsak jelentős szakmai kiadvány, hanem egyben élvezetes olvasmány is (PAPP 1975.). Az adattárat Papp Zoltán Sándor 13 tétellel és 1541 oldalnyi anyaggal gyarapította.

Balogh László (1931–1996) magyar nyelv és irodalom szakos tanárként főként szeretett faluja, Szamosszeg népi kultúráját örököltette meg dolgozataiban. 1968–1987 között 11 nagyobb terjedelmű (összesen 737 oldalnyi), egy-egy téma alapos leírását tartalmazó, magas szintű pályázatával nem egy esetben nyert megyei és országos díjat. Rohodra költözése után új lakóhelyén is gyűjtött, sőt – szintén kiváló munkát végző, pályázataival gyakran díjat nyerő – honismereti szakkört is vezetett, fő kutatási területe azonban Szamosszeg maradt. Egyetemista korától kezdve részt vett országos

nyelvjárási kutatásokban, aminek folytatásaként később összegyűjtötte a falu személy- és növényneveit, illetve földrajzi neveit. Ezek a tanulmányai nyelvészeti kiadványokban jelentek meg (BALOGH 1986. 1–2. Erdész Sándor előszava). Érdeklődésének másik területe a gazdálkodás és az életmód volt: a kender feldolgozásától a gyümölcs- és búzatermesztésen át a kenyérsütésig, a kisipar és kereskedelem témájától a temetés hagyományaiig sok mindent feldolgozott. Az adattárban megtalálható pályázati munkáiból a Jósa András Múzeum jelentetett meg többet, egy önálló kötetet is szentelve Balogh László kiemelkedő munkásságának (BALOGH 1975., BALOGH 1986.).⁴

Tekintélyes mennyiségű, 687 kézírásos oldalnyi (11 tételnyi) folklórgyűjtés kapcsolódik Veres János nevéhez is, aki főként a megye északi felén számos rétközi, beregi, észak-nyírségi faluban jegyzett le meseszövegeket, de emellett trufákat, igaz történeteket, vőfélyverseket, hiedelem-történeteket, valamint a kisebb népköltészeti műfajokat képviselő szólásokat, találós kérdéseket is szép számban gyűjtött. Bodnár Bálinthoz hasonlóan ő szintén azon ritka gyűjtők közé tartozott, aki maga is mesélt, de – kivételes módon – neki hivatalos írásbeli engedélye is volt a mesemondásra. Maga készítette bábjaival óvodákba, iskolákba, nyugdíjas klubokba, idősotthonokba járt mesélni, ezzel egészítvén ki csekély nyugdíját. 1983 és 1995 között évente-kétévente találkozunk nevével a leltárkönyvben: a nyolcvanas években még pályázatokkal jelentkezett, majd a kilencvenes években már változatosabb témájú, szakszerűen adatolt gyűjtések fémjelzik a nevét. Ez utóbbi időszakban Veres János a Sóstói Múzeumfalvi néprajzos muzeológusának (e sorok írójának) irányításával végezte gyűjtéseit.

Gombás András (1901–1971) tanító-helytörténész, múzeumalapító neve Tiszavasvárihoz, az egykori Búdszentmihályhoz kapcsolódik. Két évig a Jósa András Múzeum muzeológusaként is dolgozott. Tanulmányaival több ízben is kiemelt díjat nyert az országos pályázatokon. Munkásságáért 1967-ben a Magyar Néprajzi Társaságtól *Sebestyén Gyula Emlékéremet* kapott, 1968-ban pedig a Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatóságától *Kiss Lajos Emlékéremben* részesült (GOMBÁS 1978. 2. Dr. Lévai Sándor előszava). Az 1960–1970-es években jó néhány történeti és néprajzi témájú írása jelent meg a múzeum kiadványaiban, több fontos dolgozata, illetve néprajzi tanulmányaik gyűjteményes kötete azonban csak halála után látott napvilágot (itt csak az adattárban szereplő tanulmányainak publikációira hivatkozunk: GOMBÁS 1964., GOMBÁS 1978., OPRE–GOMBÁS 2000. 91–142., GOMBÁS 2016.). Gombás András 4 tétellel, 158 oldalnyi színvonalas dolgozattal gyarapította a gyűjteményt.

GörbEDI Miklós (1922–2016) magyar-történelem szakos tanárként szülővárosa, Tiszalök kutatója, s emellett a ma is fennálló helytörténeti gyűjtemény megalapítója volt. Több történeti-hadtörténeti témájú könyve és tanulmánya jelent meg. Adattárunkba négy dolgozata került be (4 tétel, 164 oldal), melyek közül három nyelvészeti témájú (földrajzi és ragadványnevek), egy pedig a tiszalöki szokásokat dolgozza fel. Ezek mindegyike nyomtatott formában is napvilágot látott különböző szakmai orgánumban, illetve önálló kötetként (GÖRBEDI 1983., GÖRBEDI 1985., GÖRBEDI 1989.).

Népi ételekről, népi orvoslásról, gyógynövényekről szóló, ízes szatmári nyelven megírt könyvei révén ismert Makay Béla (1939–2016) neve. A szatmári táj szerelmeseként és kiváló ismerőjeként számos dokumentumfilmben is viszontláthattuk a Túristvándiban letelepedett nagy tudású tanárembert, igazi néptanítót.⁵ Gyűjtései változatos témájúak: az ősi halászati módszerektől a falusi gyermekvilágon, a juhászat, a molnármesterség és a csengőöntés leírásán át a temetési szokáso-

⁴ Itt kell megemlítenünk, hogy a Balogh László által vezetett rohodi honismereti szakkör nyelvjárási (névtani) gyűjtése ugyan-csak bekerült a Jósa András Múzeum egyik kiadványába, lásd ERDÉSZ 1977A. 98–122.

⁵ Búcsú Makay Bélától. *KMo* LXXIII: 190. 2016. augusztus 13. 7. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KeletMagyarorszag_2016_08?pg=182&layout=s&query=makay. (Letöltés: 2020. április 7.)

rig, babonákig terjednek. Makay Béla 9 tétellel és 145 oldalnyi néprajzi anyaggal gyarapította az adattárat.

Szabó Gyula (1931–2000) neve Esze Tamás falujával, Tarpával forrt össze, ahol közel negyedszázadot szolgált lelkészként. 1980–1989 között csaknem minden évben került be tőle pályázat az adattárba. Változatos témákat felölelő, nívós dolgozatainak mindegyike megyei vagy országos díjazásban részesült (SZABÓ 1989. 159–162. Páll István utószava). Feldolgozta többek között a tarpai szilvalekvár készítésének hagyományait, a tarpai szárazmalmok történetét, a falu földrajzi neveit, gazdálkodását, a helyi reformátusság vallási szokásait, valamint a beregi keresztelési és lakodalmi szokásokat. Munkáinak színvonalát jelzi, hogy szakmai-tudományos kiadványokban kaptak helyet (SZABÓ 1985A., SZABÓ 1985B.), és a Jósa András Múzeum is önálló kötetben jelentette meg öt tanulmányát (SZABÓ 1989.). A Magyarországi Református Egyház Doktorok Kollégiuma Egyházi Néprajzi Szekciójának tagjaként tudatosan és elhivatottan gyűjtötte Tarpa és a környező Bereg néprajzi hagyományait, kutatta történelmét, egyházi jegyzőkönyveit. Nyolc dolgozata (426 oldal) adattárunk legértékesebb írásai közé tartozik.

A kocsordi Máté Miklósné (1915–?) azon kevés jelentős gyűjtőink egyike, akik nem értelmiségként kapcsolódtak be az amatőr gyűjtőmozgalomba. Egyszerű tsz-tagként dolgozott, és sok olyan dolgot örökített meg, amit a saját életéből, emlékeiből merített, hiszen ő a XX. század első felében még tanúja lehetett a hagyományos paraszti életmódnak – ilyen módon egyszerre volt adatközlő és gyűjtő. Az 1960–1970-es években rendszeres résztvevője volt a pályázatoknak, nem egy munkájával rangos helyezéseket is elért (ERDÉSZ 1968A. 81., ERDÉSZ 1974. 72–74.). Adataira komoly néprajzi tanulmányokban is hivatkoztak (ERDÉSZ 1966. 258., 263., KISBÁN 1967. 87., SELMECZI 2012. 646.). Pályázataiban Kocsord néprajzának számos területét feldolgozta, többek közt a gyermekéletet, a lakodalmi és temetkezési szokásokat, hiedelmeket, a kenderfeldolgozás és szövés hagyományait, a pásztoréletet, de népköltészeti szövegeket is jegyzett le. Pályázataihoz egyedülálló módon nemegyszer tárgyakat, főként szőttéseket, háztartási vászonneműt is mellékel, saját készítésűeket is; ezek a múzeum Néprajzi Gyűjteményét gazdagítják. Az adattár 278 oldalt (15 tételt) köszönhet Máté Miklósnénak.

Meg kell még említenünk a csengeri Bodnár Józsefné (szül. Osváth Ilona, 1909–1987)⁶ nevét, aki a hetvenes években vett részt az önkéntes gyűjtőmozgalomban: 6 pályázattal (257 oldal), többségében saját emlékeinek és vegyes témájú csengeri néprajzi gyűjtéseinek leírásával szerepel az adattárban.

Hivatásos (muzeológus) kutatók

Az adattárban az önkéntes gyűjtők pályázataival mellett nagy számban található néprajzkutatóktól, muzeológusoktól származó gyűjtések és egyéb dokumentumok. Leggyakrabban természetesen a Jósa András Múzeum, illetve a Sóstói Múzeumfalú munkatársainak nevével találkozunk, de más megyék muzeológusai, illetve néprajz szakos egyetemi hallgatók is kutattak Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén. A legkülönbözőbb témájú és terjedelmű gyűjtések mellett számos elkészült tanulmány, cikk, rádióelőadás, valamint kiállítási forgatókönyv köthető a hivatásos gyűjtők nevéhez. Lássuk azokat a kutatókat, akik a legtöbb anyaggal gyarapították az adattárat!

A legelső beletárolt dokumentumok az 1950-es évek első feléből Nyárády Mihálytól (1889–1980) származnak, aki 1949–1966 között néprajzos munkatársa, rövid ideig vezetője is volt a Jósa András Múzeumnak (ERDÉSZ 1978A. 5–7.). 50 tételnyi, 566 oldalt kitevő, rövidebb-hosszabb

⁶ Az életrajzi adatokat Fábrián László csengeri muzeológus kollégám bocsátotta a rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök.

terjedelmű írások találhatóak tőle az adattárban. Gyűjtőterülete az egész megyét lefedte: a Nyírség számos falujában járt, Szatmárban is több településen gyűjtött, de eljutott Beregbe és a Nyíri-Mezőségre is. Fő kutatási területe azonban mégis a Rétköz volt, a legtöbb gyűjtése, néprajzi dolgozata az itteni falvakhoz kapcsolódik. Tematikai szempontból is igen változatosak a gyűjtései, de elsősorban tárgyi néprajzi témákat, azon belül is a gazdálkodással, életmóddal kapcsolatos hagyományokat gyűjtötte (dohány-, burgonya- és gabonatermesztés, juhtenyésztés, pákászat, pipakészítések, malmok, népviselet stb.). Az adattárban található leírásainak többsége 3–10 oldalas terjedelmű tájékoztató gyűjtés, melyek gyakran csak szűkszavú adatközlésekre szorítkoznak. Csak egy-két olyan nagyobb terjedelmű anyaga van, amelyek egy-egy témát alaposan körüljárnak: az egyik Rakamaz burgonyatermeléséről, a másik a Szabolcs megyei pipakészítésekről, végül a harmadik az ajaki népviseletről szól. E két utóbbi nyomtatásban is napvilágot látott (NYÁRÁDY 1961., NYÁRÁDY 1964.). Nyárádynak számos tanulmánya jelent meg különböző szakmai kiadványokban (lásd ehhez PÁLL 1979. 27–29., NÉMETH 1979., KÓSA 1979. 11.), de az ezekkel kapcsolatos gyűjtései, kéziratok nem kerültek be az adattárunkba.

Balogh István történész (1912–2007) 1957-től dolgozott a Jósa András Múzeum muzeológusaként, míg 1964-ben a Nyíregyházi Állami (később Szabolcs-Szatmár Megyei) Levéltár igazgatója nem lett. A sokak által tisztelt és szeretett „Pista bácsi” nyugdíjba vonulása után egészen 90 éves koráig átjárt lakhelyéről, Debrecenből a levéltárba, és folytatta tudományos kutatásait (HENZSEL 2007. 9–10. Henzsel Ágota bevezetője, RADICS 2012. 25–26.). A gyűjteményben az ötvenes-hatvanas évekből 20 tételnyi, összesen 148 oldalnyi anyag köthető a nevéhez. Ezek nagy része 2-3 oldalas néprajzi témájú rádióelőadás a legváltozatosabb témákban a pásztorélettől kezdve a halászatig, a bokortanyáktól a karácsonyi ünnepekig. Balogh Istvántól két nagyobb terjedelmű anyagot őriz adattárunk: pásztorhiedelmeket (25 oldal), illetve a néprajzi atlaszhoz végzett nyírbélteki gyűjtését (64 oldal). Számos néprajzi témájú dolgozata jelent meg, melyek közül néhány a halála után közölt gyűjteményes tanulmánykötetében is helyet kapott (HENZSEL 2007., lásd még bibliográfiáját: HENZSEL 2007. 317–322.).

Erdész Sándor (1929–2006) fiatal néprajzoscént ugyancsak 1957-ben került a Jósa András Múzeum alkalmazásába. A nevéhez köthető, 12 966 oldalra rúgó 125 adattári tétel tanúsága szerint az ötvenes-hatvanas években nagyarányú folklórgyűjtéseket végzett a megye egész területén, aminek eredménye több ezer oldalnyi népmese (lásd lejjebb) és egyéb folklórszöveg, népdal, valamint egyes témájú néprajzi anyag volt. Gyűjtéseinek kiemelkedő mennyisége nemcsak a népköltészet iránti érdeklődésének, vagy a XX. század közepén még bőségesen fellelhető kiváló adatközlőknek és a folklór még élő voltának köszönhető, hanem két olyan képességének is, amellyel kevés néprajzkutató dicsekedhetett: egyfelől ismerte a gyorsírást, másfelől le tudta kottázni a dalokat, s ezért már a hangrögzítő eszközök megjelenése előtt szöveget és dallamot is képes volt hallás után pontosan lejegyezni. A hatvanas években már (szalagos) magnetofonnal járt gyűjteni, és a hangfelvételekről gépelte le a szövegeket.

Erdész nagy mennyiségű adattári anyaga igen változatos tematikájú és műfajú: a gyűjtések túlnyomó többségét meselejegyzések teszik ki, de ezek mellett más népköltészeti műfajok (mondák, balladák, trufák, népdalok, sirversek, vőfélyversek, népi verselők alkotásai), hiedelemmondák (pl. sárkányokkal, kígyókkal kapcsolatos hiedelmek), népszokások, egyes néprajzi és folklórtémák, valamint a népi építészet körébe tartozó írások, műemléki felmérések is bőségesen előfordulnak. A sokoldalúság műfaji tekintetben is megjelenik, hiszen a gyűjtések lejegyzésén túl tanulmányok, újságcikkek, kiállítási és filmforgatókönyvek, rádióelőadások is szép számban találhatóak tőle az adattárban. Gyűjtéseiből számos tanulmány és több önálló kötet jelent meg (lásd a bibliográfiáját: RICZU 2006.). A legnagyobb elismerést szamoszegi adatközlője, a mesemondó Ámi Lajos meséinek

három kötetben kiadott gyűjteményével (ERDÉSZ 1968B.), valamint e – mind terjedelmében, mind kvalitásaiban – különleges repertoárhoz kapcsolódó tanulmányaival aratta nemcsak a hazai, hanem az európai tudományos életben is (lásd erről ERDÉSZ 1986.).

Sajnálatos módon azonban jelentős mennyiségű mesegyűjtéseinek nagy többsége publikálatlan maradt: az Ámi-köteteken és egy-egy elszórt közlésen kívül mindössze egyetlen könyve, a Halmos Istvánnal közösen gyűjtött *Ruszkovics István meséi* jelent meg (ERDÉSZ–HALMOS–KOVÁCS 1968.). Ez feltehetően azzal magyarázható, hogy Erdész Sándort 1975-ben kinevezték a korábban alapított Sóstói Múzeumfaluba élére, és innentől kezdve folklórgyűjtései, illetve azok publikációi erőteljesen háttérbe szorultak – fő feladata ekkor már a múzeumfaluba építése, a házak berendezése, a szükséges tárgyak gyűjtése volt. Bár önéletírásában azt írja, hogy „a Sóstói Múzeumfalut kicsit a gyermekemnek érzem, s ettől nincs felemelőbb érzés”, s hogy „bennem a két [muzeológusi és folklorista] munkakör összefonódott” (NÉMETH 1989. 9.), mégis nagyon valószínű, hogy a múzeumépítés gyakorlati és adminisztratív teendői nagymértékben elvonták a kutatói, tudományos munkától. Csak sejthetjük, hogy milyen sokat veszített ezzel a népmesekutatás és a folklorisztika tudománya. Az utóbbi években viszont örvendetes módon megindult Erdész Sándor unikális gyűjtéseinek kiadása a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógynevelési Karán működő Alkalmazott Narratológiai Műhelynek köszönhetően, amely *Fabula Aeterna* című, magyar–angol nyelvű könyvsorozatában a Kárpát-medencei népmeseahagyomány új szemléletű feldolgozását tűzte ki célul. Két kiadvány is fűződik Biczó Gábor nevéhez: az Ámi Lajos életművével foglalkozó kötetében teljes terjedelmében közli Erdésznek a mesemondóval készült, korábban nem publikált interjúját (BICZÓ 2014. 41–115.), míg másik kiadványában a ramocsaházi Jóni Ferenc meséiből tesz közzé egy válogatást (BICZÓ 2019.). Remélhetőleg Erdész Sándor mesegyűjtéseinek közkinccsé tétele az elkövetkező években folytatódik majd.

Muraközi Ágota 30 éven keresztül, 1966 és 1996 között dolgozott a Jóni András Múzeumban néprajzsként, de a képző- és iparművészeti gyűjtemény gondozása is hozzá tartozott. A nevével fémjelzett tételek az adattárban elsősorban elkészült írásait jelentik, gyűjtésjegyzése jóval kevesebb van (néphit, népszokások). Fő kutatási területe a néprajz és a művészettörténet határmezsgyéjére eső parasztfestők, paraszti származású képzőművészek témaköre, de foglalkozott népművészeti kérdésekkel – pl. az ajaki cifrázott pitvarokkal –, valamint népi textíliákkal és viselettel is. Muraközi Ágota összesen 41 tételnyi, 1877 oldalnyi anyaggal bővítette a gyűjteményt (amelyből sajnos 9 tétel hiányzik). Publikációi mind néprajzi, mind művészeti témákban a múzeumi kiadványokon (pl. MURAKÖZI 1968., MURAKÖZI 1969A., MURAKÖZI 1970., MURAKÖZI 1972.) kívül elsősorban a megyei folyóiratokban jelentek meg (lásd pl. MURAKÖZI 1969B., MURAKÖZI 1980.).

Páll István 1976-tól néprajzos muzeológusként, 1989-től pedig 2015-ben bekövetkező nyugdíjazásáig igazgatóként volt a Sóstói Múzeumfaluba munkatársa. A nevéhez kapcsolódó, főként az 1990-es évek első felében beletárolt 34 tétel többsége levéltári, könyvtári és egyéb iratok másolataiból (uradalmi és urbáriumi összeírásokból, anyakönyvi és helységnevtári adatokból, Kiss Lajos kéziratos anyagából), valamint a múzeumfaluba, illetve a megye tájházaihoz köthető, társszerzőkkel megírt kiállításvezetőkből áll össze. Ezekon kívül Páll István kiállítási dokumentációkkal, filmforgatókönyvekkel, építészeti felmérési rajzokkal, valamint néhány előadásának és publikált tanulmányának (pl. PÁLL 1987., PÁLL 1990., PÁLL 1995., BODNÁR–PÁLL 1993.) gépiratával, illetve pár oldalnyi saját gyűjtéssel gyarapította az adattárt összesen 1446 oldal terjedelemben.

Bodnár Zsuzsanna a Sóstói Múzeumfaluba néprajzos muzeológusként pályafutásának 40 éve alatt (1980–2020) 9 tétellel járult hozzá az adattár bővítéséhez. A 152 oldalnyi anyag elsősorban kiállítási forgatókönyveket tartalmaz, kisebb részben pedig publikált kiállításvezető gépiratos szövegeiből tevődik össze (pl. BODNÁR–PÁLL 1993.).

Jelen tanulmány szerzője, Ratkó Lujza 1982 óta munkatársa a múzeumi szervezetnek: előbb a nyírbátori Báthori István Múzeum, majd csaknem 30 éven keresztül a Sóstói Múzeumfalú, végül 2014 óta a Jósa András Múzeum néprajzos muzeológusaként végzett folklórgyűjtéseket elsősorban a megyében, de alkalmanként a határainkon túl is. Fő kutatási területe a néptánc (lásd lejjebb), de emellett a folklór csaknem minden ágát felölelték gyűjtései: gyermekjátékokat, népdalokat, szokásokat, hiedelmeket, vallási élettel kapcsolatos hagyományokat, meséket és kisebb népköltészeti műfajokat (vőfélyverseket, mondókákat, találós kérdéseket, szólásokat stb.) egyaránt gyűjtött. A népművészet terén mindenképp a néptánchoz szorosan kapcsolódó népviselettel, emellett pedig a hímes tojásokkal és a fejfákkal foglalkozott behatóan. Gyűjtései elsősorban a Nyírségből származnak, de szatmári, beregi és rétközi falvakban is végzett kutatásokat. A határon túlról a Kolozs megyei Visából (rom. Vișea) vannak főként táncfolklorisztikai és hiedelemgyűjtései. Nemcsak magyar, hanem szatmári cigány folklórányaggal is gyarapította a gyűjteményt (mesék, hiedelmek, szokások, tánc-hagyomány). Ratkó Lujza 1983–1996 között összesen 98 tétellel és 4267 néprajzi cédulával járult hozzá az adattár bővítéséhez. Gyűjtéseit tanulmányokban és önálló kötetekben publikálta (a legfontosabbak: RATKÓ 1989., RATKÓ 1992., RATKÓ 1996., RATKÓ 2014A., RATKÓ 2018.). Nevéhez fűződik a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Népművészeti Archívum létrehozása is az adattár keretein belül (lásd lejjebb).

A nem megyebeli kutatók közül Nagy Dezső (1920–2006) neve érdemel említést, akinek szintén a korai időkből, az ötvenes évekből származnak 9 tételben beletárolt, 273 oldalt kitevő rétközi gyűjtései. A hatvanas évektől a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumban dolgozó muzeológus fő kutatási területe a munkásság néprajza volt. Gyűjtései főként a dohánytermesztés néprajzát, a dohánymunkások folklóráját dolgozzák fel.

Viga Gyula néprajzkutató ugyan muzeológusként szintén nem kötődött Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez, viszont mátészalkai születésű lévén egyfelől családi szálak, másfelől kiterjedt kutatásai fűzték ide. Az 1970-es évek első felében még a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajz szakos hallgatójaként részt vett a néprajzi tanszék Nyírségben folyó kutatásaiban, de a nyolcvanas-kilencvenes években már saját témáit gyűjtötte több nyírségi, szatmári és beregi faluban. Kutatási területei elsősorban az anyagi kultúra körébe tartoznak, így például – a teljesség igénye nélkül – településnéprajz, népi építkezés, gazdasági épületek, gazdálkodás, a dinnye és a sütőtök termesztése, állattartás, határhasználat stb. Gyűjtései és néhány dolgozata mellett egykori kutatótársai, Ráduly Emil, Dobrossy István és Dám László gyűjtött anyagait is elhelyezte az adattárban. A dél-nyírségi falvakban végzett kutatásairól több összefoglaló tanulmánya is megjelent a Jósa András Múzeum kiadványaiban és egyéb szakmai fórumokon (a teljesség igénye nélkül: VIGA 1977A., VIGA 1977B., VIGA 1978., VIGA 1980., VIGA–VISÓCZKY 1998.). Viga Gyula jóvoltából 74 tétellel és 2371 oldallal gyarapodott a Jósa András Múzeum adattára.

Nagyobb kutatások

Monografikus tánckutatások

A legkorábbi, 1950-es évekből származó adattári tételek közt szép számban találhatunk néptáncokkal kapcsolatos gyűjtési jelentéseket, kicédulázott táncfolklorisztikai anyagokat. Ezt az 1953–1956 között zajló, egész megyére kiterjedő kutatást (lásd 3. ábra) – melynek előzménye a korábban Somogy megyében végzett, hasonlóan átfogó tánckutatás volt (lásd MORVAY–PESOVÁR 1954.) – az akkori Népművészeti Intézet Néprajzi Osztályának munkacsoportja végezte.⁷

⁷ A leltárkönyvben a néptánc-kutatás és a néprajztudomány olyan nagy neveivel találkozhatunk, mint Martin György, Pesovár Ferenc vagy Andrásfalvy Bertalan.

3. ábra

A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei monografikus tánc kutatás kutatópontjai (MARTIN–PESOVÁR 1958. 425. nyomán)

Fig. 3

Research sites of the monographic dance research of Szabolcs-Szatmár-Bereg County (after MARTIN–PESOVÁR 1958. 425.)

A táncfilmzésből, zenei és táncfolklorisztikai gyűjtésből összetevődő monografikus kutatás eredményeiről megjelent összegző tanulmány szerint a megye mintegy 90 településén végeztek szöveges gyűjtést, melynek eredménye „kb. 12 000 adat, illetve rövidebb-hosszabb leírás” volt (MARTIN–PESOVÁR 1958. 424.). Ennek a nagy mennyiségű szöveges anyagnak azonban csak töredéke került be az adattárunkba: a megye különböző pontjaira vonatkozó pár oldalas gyűjtési jelentések mellett csak néhány szatmári, beregi és nyírségi faluról rendelkezünk nagyobb terjedelmű táncfolklorisztikai gyűjtéssel. A kutatás teljes szöveges, film-, fotó- és kottaanyaga a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetében található (Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archivum). Az Intézet online adatbázisainak köszönhetően ez a felbecsülhetetlen értéket képviselő folkloranyag mindenki számára hozzáférhető.⁸ Sajnálatos módon a kutatást összegző monográfia nem készült el, s a fent említett tanulmányon kívül csupán egy-két elszórt közlés jelent meg az ötvenes évek megyei gyűjtéseiből.⁹

E sorok írójának nevéhez fűződik az a másik átfogó néptánc kutatás, mely a Nyírség három falujára, Érpatakra, Bökönyre és Geszterédre terjedt ki. Az 1988–1992 között zajló, mélyfúrás

⁸ Lásd a Néptánc Tudástárát az Intézet honlapján: http://db.zti.hunepitanc_tudastar.

⁹ Pl. Pesovár Ferenc Tyukod táncairól és táncéletéről szóló rövid leírása: PESOVÁR 1954. 5–18.

jellegű kutatás a táncagyomány minden részletére kiterjedt a táncalkalmaktól és táncoktól kezdve a muzsikáláson és a táncszokásokon, táncillemen keresztül a táncviseletekig. A nagy mennyiségű, 3032 darab néprajzi cédula anyagából két kisebb leíró jellegű tanulmány, valamint egy egyetemi doktori disszertáció született, mely 1996-ban meg is jelent (RATKÓ 1989., RATKÓ 1992., RATKÓ 1996.).

Falukutatások

Az adattári leltárkönyv tanúsága szerint az elmúlt évtizedekben több olyan kutatás is zajlott, amely egy-egy falu népi kultúrájának komplex feltárására irányult; egy rétközi és két nyírségi településről találunk ilyen átfogó gyűjtéseket az adattárban. Ezek a kutatások jellemzően egyetemekhez kapcsolódtak, és az oktatók mellett elsősorban néprajz szakos egyetemi hallgatók közreműködésével zajlottak. 1959-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajzos hallgatói két faluban is végeztek kutatásokat: a rétközi Újdombrádon (Karkhalom) 10 tételnyi, 642 oldalnyi anyagot gyűjtöttek össze a pásztorélet, hiedelmek, gyógyítás, szokások, népmesék és történetek, valamint a társadalom témakörében, míg a 14 tételnyi nyírturai gyűjtés 1037 cédulája betyártörténeteket, hiedelemmondákat, jeles napi és lakodalmi szokásokat, népdalokat, népmeséket, balladákat, gyermekjátékokat, illetve népzenevel, hitvilággal és – egyedüli nem folklórtémaként – a dohánymunkával kapcsolatos adatokat tartalmaz. A gyűjtők nevei között olyan, azóta ismertté vált néprajzkutatókat találunk, mint Voigt Vilmos, Dömötör Ákos vagy Kriza Ildikó. (A későbbiekben Nyírturáról főként a hetvenes években több pályázat is bekerült az adattárba a kenderfeldolgozás, paraszti gazdálkodás, településtörténet és a földrajzi nevek témakörében, amelyek 7 tételnyi, 82 oldalnyi néprajzi anyaggal gyarapították a faluról szóló ismereteinket.)

A másik nagyobb nyírségi falukutatás Nyírlugoson történt az 1970-es évek első felében a Kossuth Lajos Tudományegyetem néprajz szakos hallgatóinak részvételével. A sok régiséget megőrző falu archaikus népi kultúrájából elsősorban a néphit, népszokások, a településnéprajz, építkezés, lakáskultúra, gazdálkodás, állattartás, teherhordás és közlekedés témakörében kutattak (DÁM 1974. 68–69.). Az egykori hallgatók között itt is későbbi jól ismert néprajzkutatókkal, többek közt Dám László és Viga Gyula nevével találkozhatunk. A kutatás több szakdolgozatot és publikációt eredményezett (a teljesség igénye nélkül: NIEDERMÜLLER 1974., VIGA Gyula fentebb jelzett publikációi), a múzeum pedig két önálló kötetet is szentelt a nyírlugosi népi építkezés, illetve gazdálkodás témakörében született tanulmányoknak (ERDÉSZ 1977B., ERDÉSZ 1979B.). A hetvenes évek előtt, illetve után bekerült gyűjtésekkel együtt Nyírlugosról összesen 41 tételnyi, 8602 cédulányi néprajzi anyaggal rendelkezünk.

Népmesegyűjtések

Erdész Sándor kapcsán már ejtettünk szót a megyében zajló nagyarányú népmesekutatásokról, melyeknek nagy része éppen az ő nevéhez fűződött: az ötvenes-hatvanas években jó néhány faluban végzett komoly gyűjtéseket. Mellette olyan neves néprajzkutatók is gyűjtöttek ugyanebben az időszakban a megyében, mint Andrásfalvy Bertalan, Dömötör Ákos, Dégh Linda, vagy a magyar népmesekatalógus kidolgozásában elvülhetetlen érdemeket szerzett Kovács Ágnes.

Erdész Sándor a megyei népmesekutatásokról szóló cikkében írja 1964-ben, hogy ő maga kb. 950 mesével gyarapította az adattárát. Ugyanebben az írásában a korábbi gyűjtéseket is számba véve 2600-ra becsüli a kéziratban maradt, publikálatlan népmesék számát, ami nagyon soknak tűnik, viszont mint megállapítja: „*Ez a szám még mindig kevés, különösen, ha a terület mesekincsének gazdagságát nézzük. Éppen ezért fontos feladatunknak kell tartanunk, hogy szervezett összefogással*

ezt a hiányt valamelyest pótoljuk. [...] a] megye területén százával találhatunk jó mesemondókat. Meséiket sürgősen hangszalagon kellene rögzíteni. [...] féltő, hogy néhány év múlva már késő lesz a kérdéssel foglalkozni. Óriási mulasztás részünkről, hogy szemünk előtt viszik sírba a múlt hagyományainak emlékeit, a magyar nemzeti kultúránk kincseit...” (ERDÉSZ 1964. 48–49.). Sajnos szervezett kutatásra nem került sor, és az adattári leltárkönyv tanúsága szerint a múzeumfalú építésének megindulásától kezdve ő maga is abbahagyta a népmese gyűjtést; az 1970-es évektől már csak elszórt gyűjtések, alkalmanként pedig önkéntes gyűjtők pályázatai gyarapították a meseanyagot. Közülük messze kiemelkedik a fentebb már említett mesemondó és -gyűjtő Bodnár Bálint, illetve figyelmet érdemelnek Veres János szintén már ismertetett gyűjtései is.

A mesekutatások földrajzi eloszlását az alábbi táblázat szemlélteti, feltüntetve az adott településről származó meseanyag terjedelmét is (4. ábra). (Ez utóbbi adatok a vegyes folklórgyűjtések esetében csak hozzávetőlegesek.)

Település	Oldalszám	Település	Oldalszám
Ajak	857	Nyírkáta	6
Apagy	28	Nyírlugos	~23
Baktalórántháza	154	Nyírtura	16
Biri	345	Nyírvasvári	212
Bököny	16	Pátroha	1042
Gégény	14	Ramocsaháza	2492
Gyulaháza	~43	Rozsály	~193
Kállósemjén	132	Szabolcsveresmart	~306
Kállósemjén-Újfalurét	904	Szakoly	6
Kék	152	Szamosszeg	3112
Kisvárdá	22	Tiszalök	360
Nagyecsed	46	Tornyospálca	85
Nagykálló (Kiskálló)	~49	Tyukod	735
Nyírbátor	945	Újdombrád	154
Nyíregyháza	1366	Vasmegyer	10
Nyíregyháza-Benkőbokor	19	Zsarolyán	330

4. ábra

A Néprajzi Adattár mesegyűjtéseinek földrajzi megoszlása

Fig. 4

Geographical distribution of the tale collections of the Ethnographic Archive

Az összesen cca. 14 000 (!) oldalra rúgó, néprajzi jelentőségét és mennyiségét tekintve egyaránt komoly értéket képviselő gyűjteménynek sajnálatos módon csak a töredéke került eddig publikálásra: a fentebb említett kiadványokon kívül mindössze két gyűjteményes kötet és egy kisebb füzetnyi válogatás látott napvilágot egy szatmári (Rozsály) és két nyírségi faluból (Nyírvasvári, Biri) (BÉRES 1967., ERDÉSZ 1963., RATKÓ 1987.). Ezekon kívül csupán néhány elszórt meseközlés született (a teljesség igénye nélkül: POLÓNYI–POLÓNYINÉ 1956., DÖMÖTÖR 1967., KOVÁCS 1969.).

Népművészeti kutatás

2002–2012 között zajlott az az egész megyére kiterjedő és a megye néprajzos muzeológusait érintő népművészeti kutatás, amely az Európa Könyvkiadó által 1987-ben *Népművészeti örökségünk* címen útjára indított megyei népművészeti monográfiákhoz kapcsolódott. Ennek a megye minden településére kiterjedő kutatásnak a legnagyobb eredménye az a több tízezer népművészeti tárgyfoto volt, amely a fotótárban kapott helyet. Ezen kívül a kutatás segédanyagként a megye népművészetével kapcsolatos összegyűjtött tanulmányok, publikációk kerültek fénymásolatban a Néprajzi Adattárba, amelyek „Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Népművészeti Archívum” néven önálló egységet alkotnak az adattáron belül.¹⁰ A fentebb már említett Archívum – melynek egyébként a máshová leltározott fotók is részei – 154 tételnyi, 1692 oldalnyi írott anyagot tesz ki.

Az adattár jövője

A gyűjtemény gyarapodási mutatóin végigtekintve felsejlik a jövője is: nagy valószínűséggel további lényeges gyarapodásra már nem számíthatunk, s a forrásértékű gyűjtések helyett is inkább csak egy-egy szakdolgozat, rövidebb-hosszabb írások, levéltári másolatok bekerülése várható. Ilyen körülmények között az elkövetkezőkben tehát a gyűjtemény bővítéséről inkább a feldolgozás különböző módjaira helyeződik át a hangsúly. A legfontosabb feladat az adattári leltárkönyv kereshető formában való közzététele a múzeum honlapján, hogy széles körben kutathatóvá válhasson a gyűjtemény mind a szakmai, mind pedig a laikus érdeklődők számára. Ezzel összefüggően másik fontos nyilvántartási feladat a gyakran nagyon vázlatos leltárkönyvi bejegyzések (pl. „adatgyűjtés”, „vegyes néprajzi gyűjtés”) pontosítása, az egyes tételek teljes tartalmi feltárása. E munka eredményeként, a tételekhez megadott tematikus címszavak révén válhat csak világossá, hogy pontosan mit is tartalmaz az adott leltári tétel. Végezetül távlati cél az adattár anyagának teljes digitalizálása, amely évek óta zajlik hosszabb-rövidebb kihagyásokkal, de mivel adattáros híján a gyűjtések gépelése csak időszakosan – közfoglalkoztatottakkal, nyári diákmunkásokkal – történik, ezért a gyűjtemény teljes anyagához képest egyelőre elenyésző a digitalizált szövegek aránya.

E feladatok elvégzésétől függetlenül az adattár kutatási célokra jelenleg is bárki számára igénybe vehető; a témakörök, földrajzi vagy személynevek (gyűjtők) szerinti kereséshez már most is rendelkezésre áll a leltárkönyv digitalizált formája. Gyűjteményünk elsősorban azoknak szolgálhat segítségül, akik Szabolcs-Szatmár-Bereg megye néprajza iránt érdeklődnek, de bátran kijelenthetjük, hogy archívumunk olyan kincseket rejt, amelyek jóval szélesebb érdeklődésre is számot tarthatnak.

Irodalom

BALOGH 1975.

Balogh László: A szilva termesztése és földolgozása Szamosszeg községben. In: Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban I. Néprajz. JAMK 5. Szerk. Erdész Sándor – Farkas József. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1975. 1–32.

BALOGH 1986.

Balogh László: Dolgozatok Szamosszeg néprajzából. JAMK 21. Sajtó alá rendezte Erdész Sándor. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1986.

¹⁰ Az Archívumban található tanulmányok többségét a *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete* című monográfia szerzői felhasználták összefoglaló tanulmányaik megírásához, lásd RATKÓ 2014b., RATKÓ 2019.

- BÉRES 1967.
Béres András: Rozsályi népmesék. Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XII. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967.
- BICZÓ 2014.
Biczó Gábor: Mese és társadalom: Ámi Lajos, egy cigány mesemondó élete és műve. / Tale and Society. The Life and Work of Gypsy Storyteller Lajos Ámi. Fabula Aeterna II. Didakt Kft., Debrecen 2014.
- BICZÓ 2019.
Biczó Gábor: Jóni Ferenc meséi. Válogatás Erdész Sándor gyűjtéséből. Fabula Aeterna X. Didakt Kft., Debrecen 2019.
- BODNÁR 1975.
Bodnár Bálint: Legendamesék. In: Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban I. Néprajz. JAMK 5. Szerk. Erdész Sándor – Farkas József. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1975. 125–132.
- BODNÁR 1980.
Bodnár Bálint: Kisvárda környéki népmesék. JAMK 17. Sajtó alá rendezte Erdész Sándor. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1980.
- BODNÁR–PÁLL 1993.
Bodnár Zsuzsanna – Páll István: Sóstói Múzeumfalú. A Sóstói Múzeumfalú állandó kiállításának vezetői 2. Múzeumfalú Baráti Köre, Sóstófürdő 1993.
- DÁM 1974.
Dám László: Néprajzi kutatások Szabolcs-Szatmárban. *SzSzSze* IX: 4. 1974. 68–70.
- DÖMÖTÖR 1967.
Dömötör Ákos: Egy nyírturái mesemondó és egy meséje. *SzSzSze* II: 3. 1967. 91–100.
- ERDÉSZ 1963.
Az öreg festő. Eredeti népmesék Nyírvasváriból. A Nyírbátori Báthori István Múzeum Füzetek. Szerk. Erdész Sándor. Báthori István Múzeum, Nyírbátor 1963.
- ERDÉSZ 1964.
Erdész Sándor: Szabolcs-szatmári népmesekutatás. *SzSzSze* 1964. 2. 47–49.
- ERDÉSZ 1966.
Erdész Sándor: A penyigei históriás ballada. [Die historische ballade von Penyige.] *Ethnographia* LXXVII: 2. 1966. 254–265.
- ERDÉSZ 1968A.
Erdész Sándor: A megyei néprajzi-honismereti pályázatok tapasztalatai 1951–1967. *SzSzSze* III: 1. 1968. 80–88.
- ERDÉSZ 1968B.
Ámi Lajos meséi I–III. Új Magyar Népköltési Gyűjtemény XIII–XV. Szerk. Erdész Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest 1968.
- ERDÉSZ 1974.
Erdész Sándor: A megyei néprajzi és honismereti pályázatok eredményei 1968–1974. *SzSzSze* IX: 4. 1974. 71–77.
- ERDÉSZ 1977A.
Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban IV. Néprajz. JAMK 10. Szerk. Erdész Sándor. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1977.
- ERDÉSZ 1977B.
Néprajzi kutatások Nyírlugoson I. Népi építkezés. JAMK 8. Szerk. Erdész Sándor. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1977.

ERDÉSZ 1979A.

Erdész Sándor: Nyárády Mihály köszöntése. In: Nyárády Mihály 90 éves. Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 5. Szerk. Németh Péter. Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza 1979. 3–7.

ERDÉSZ 1979B.

Néprajzi kutatások Nyírlugoson II. Gazdálkodás. JAMK 15. Szerk. Erdész Sándor. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1979.

ERDÉSZ 1986.

Erdész Sándor: Ámi Lajos mesemondó (1886–1986). *SzSzSze* XXI: 4. 1986. 505–507.

ERDÉSZ–HALMOS–KOVÁCS 1968.

Erdész Sándor – Halmos István – Kovács Ágnes: Ruszkovics István meséi. A Magyar Népmesekatalógus Füzetek 4. Jósa András Múzeum – Néprajzi Múzeum, Nyíregyháza–Budapest 1968.

GOMBÁS 1964.

Gombás András: Bűn és bűnhődés a régi Szentmihályon. [Delitti e punizioni nell'antico Szentmihály.] *NyJAMÉ* IV–V. 1961. (1964) 79–104.

GOMBÁS 1978.

Gombás András: Lapok Tiszavasvári történetéből I. Büdszentmihály története. Honismereti kutatások V. JAMK 11. Sajtó alá rendezte: Erdész Sándor – Puskás Miklós. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1978.

GOMBÁS 2016.

Gombás András: Büdszentmihály hagyatéka. Néprajzi tanulmányok. Szerk. Baloghné Szűcs Zsuzsanna. Vasvári Pál Múzeum, Tiszavasvári 2016.

GÖRBEDI 1983.

GörbEDI Miklós: Tiszalök ragadványnevei. Magyar Személynévi Adattárak 52. ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége, Budapest 1983. Elérhető: https://adplus.arcanum.hu/viewMagyarSzemelyneviAdattarak_52_1983?pg=33&layout=s. (Letöltés: 2020. március 23.)

GÖRBEDI 1985.

GörbEDI Miklós: Tiszalök zsidó ragadványnevei. *Névtani Értesítő* X. 1985. 98–106.

GÖRBEDI 1989.

GörbEDI Miklós: Tiszalök a századok tükrében. Helytörténeti olvasókönyv. Tiszalöki Költészetési Üzem, Tiszalök 1989.

HENZSEL 2007.

Balogh István válogatott írásai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Nyíregyháza múltjáról. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. Tanulmányok 14. Szerk. Henzsel Ágota. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, Nyíregyháza 2007.

HONISMERET 1976.

II. Országos Honismereti Konferencia. Kecskemét, 1976. február 13–14. A Hazafias Népfőnt Országos Elnöksége Honismereti Bizottságának beszámolója a honismereti mozgalom helyzetéről és feladatairól. *Honismeret* IV: 2–3. 3–16.

HONISMERET 1991.

Néprajzi Múzeum Gyűjtésszervező Csoport: Az 1990. évi országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat eredményjegyzéke. *Honismeret* XIX: 1. 108–109.

- KISBÁN 1967.
Kisbán Eszter: A jogurt [sic!] helye és szerepe a délkelet-európai tejfeldolgozási rendszerekben. [Place and role of the dairy-product „yoghurt” within the milk-processing systems of South-East-Europe.] *Ethnographia* LXXVIII: 1. 1967. 81–94.
- KISS 1955.
Kiss Lajos: A szegény emberek élete. Művelt Nép, Budapest 1955.
- KÓSA 1979.
Kósa László: A kilencvenesztendős Nyárády Mihály köszöntése. *Honismeret* VII: 4. 1979. 10–11.
- KOVÁCS 1969.
Kovács Ágnes: A népmese prozódiajáról. (Egy szatmári meseszöveg ritmikái elemzésének tanulságai.) *A MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei* XXVI: 1–4. 1969. 183–242.
- KOVÁCS 1977.
Kovács Ágnes: „Bodnár Bálint” címszó. In: Magyar Néprajzi Lexikon 1. kötet. Főszerk. Ortutay Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest 1977. 297.
- KÖRMENDI 1992.
Óda a fényhez. Vak és gyengénlátó költők és írók antológiája. Szerk. Körmendi Lajos. Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége, Budapest 1992. Elérhető: http://www.irodalmisarak.eu?page=page&name=Oda_a_fenyhez. (Letöltés: 2020. március 24.)
- LAK 2007.
Lak István: Vakon lett a néprajz tudósa. *Vakok Világa* LIX: 12. 2007. Elérhető: <http://epa.niif.hu/01400014340001811.htm>. (Letöltés: 2020. március 24.)
- MÁRKUS 1943.
Márkus Mihály: A bokortanyák népe. Tanya, falu, mezőváros. III. Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete, Budapest 1943.
- MAKAY 1977.
Makay Béla: Ősi halászmodszerek a Túr mentén. In: Honismereti kutatások Szabolcs-Szatmárban IV. Néprajz. JAMK 10. Szerk. Erdész Sándor. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1977. 123–153.
- MAKRA 1991.
Makra Sándor: Görbedi István mesél. JAMK 33. Sajtó alá rendezte Erdész Sándor. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1991.
- MARTIN–PESOVÁR 1958.
Martin György – Pesovár Ernő: A Szabolcs-Szatmár megyei monografikus tánckutató munka eredményei és módszertani tapasztalatai. *Ethnographia* LXIX: 3. 1958. 424–436.
- MORVAY–PESOVÁR 1954.
Somogyi táncok. Szerk. Morvay Péter – Pesovár Ernő. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest 1954.
- MURAKÖZI 1968.
Muraközi Ágota: A lidérc a nyírségi néphitben. [Der Lidérc im Volksglauben des Gebietes Nyírség.] *NyJAMÉ* X. 1967. (1968) 183–202.
- MURAKÖZI 1969A.
Muraközi Ágota, Sz.: A magyar parasztfestők és a népművészet viszonya. [Die Beziehung zwischen den Bauernmalern und der Volkskunst.] *NyJAMÉ* XI. 1968. (1969) 181–200.

MURAKÖZI 1969B.

Muraközi Ágota: Horváth Vince nyíregyházi fafaragó. *SzSzSze* XIV: 3. 1969. 75–83.

MURAKÖZI 1970.

Muraközi Ágota, Sz.: Gajdos János parasztfestő. Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 4. Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza 1970.

MURAKÖZI 1972.

Muraközi Ágota: Cifrázott pitvarok Ajakon. [Verzierte Vorhäuser in dem Dorfe Ajak.] *NyJAMÉ* XII–XIV. 1969–1971. (1972) 55–72.

MURAKÖZI 1980.

Muraközi Ágota: Adalékok Szabolcs-Szatmár megye népművészetéhez. *Pedagógiai Műhely* VI: 4. 1980. 49–59.

NÉMETH 1979.

Nyárády Mihály 90 éves. Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 5. Szerk. Németh Péter. Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza 1979.

NÉMETH 1989.

Németh Péter: Erdész Sándor hatvanéves. *NyJAMÉ* XXIV–XXVI. 1981–1983. (1989) 9–12.

NÉPMŰVÉSZET MESTEREI

Népművészet Mesterei egyesített jegyzéke. In: Szellemi Kulturális Örökség honlapja: <http://nepmuveszetmesterei.hu/index.php/dijazottak-neve27-bodnar-balint>. (Letöltés: 2020. március 23.)

NIEDERMÜLLER 1974.

Niedermüller Péter: Kalendáris szokások Nyírlugoson. *SzSzSze* IX: 4. 1974. 35–54.

NYÁRÁDY 1961.

Nyárády Mihály: Pipakésztségek Szabolcs megyében. [Tabakspfeifen (Rauchgeräte) im Komitat Szabolcs.] *NyJAMÉ* II. 1959. (1961) 113–127.

NYÁRÁDY 1964.

Nyárády Mihály: Az ajaki népviselet. [Die Volkstracht von Ajak.] *NyJAMÉ* IV–V. 1961. (1964) 141–194.

OPRE–GOMBÁS 2000.

Opre Csabáné – Gombás András: „Vasváriba két úton kell bemenni...” Fejezetek Tiszavasvári (Büdszentmihály) néprajzából. Kiadó nélkül. Tiszavasvári, 2000.

PÁLL 1979.

Nyárády Mihály szakirodalmi munkássága. Összeáll. Páll István. In: Nyárády Mihály 90 éves. Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 5. Szerk. Németh Péter. Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága, Nyíregyháza 1979. 27–29.

PÁLL 1987.

Páll István: Szabolcs megye népi építkezése a XIX. század közepén. [Rural architecture in Szabolcs County in the middle of 19th century.] [Volksbauart des Komitats Szabolcs in der Mitte des XIX. Jahrhunderts.] Magyar Népi Építészeti Archívum Kiadványai 2. Magyar Népi Építészeti Archívum – Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre 1987.

PÁLL 1989.

Páll István: Szabolcs-Szatmár megye néprajzi gyűjteményeinek és a múzeumok tudományos munkájának története. In: Néprajz a magyar múzeumokban. Szerk. Selmeczi Kovács Attila – Szabó László. Néprajzi Múzeum – Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága, Budapest–Szolnok 1989. 205–219.

- PÁLL 1990.
Páll István: Szárazmalmok Északkelet-Magyarországon a 18–19. században. [Trockenmühlen (Zugmühlen) im Nordostungarn in dem 18. Jh. und in dem 19. Jh.] *NyJAMÉ* XXVII–XXIX. 1984–1986. (1990) 201–220.
- PÁLL 1995.
Páll István: Református parókiák a 19–20. században a mai Magyarország északkeleti részén. (Paplakok a Sóstói Múzeumfaluban.) [Reformierte Parochien im 19–20. Jahrhundert im nordöstlichen Teil des heutigen Ungarns. (Pfarrhäuser im Museumdorf in Sóstó.)] *Ház és Ember* 1995. 177–190.
- PAPP 1967.
Papp Zoltán Sándor: Az urasági cselédek élete a régi Beregdarócon. *SzSzSze* II: 2. 1967. 63–69.
- PAPP 1975.
Papp Zoltán Sándor: A beregdaróci emberek élete a századfordulón. Natura, Budapest 1975.
- PESOVÁR 1954.
Pesovár Ferenc: Tyukod táncai és táncélete. In: Szatmári táncok. Néptáncosok Kiskönyvtára 9–10. Szerk. Sz. Szentpál Mária. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest 1954. 5–18.
- POLÓNYI–POLÓNYINÉ 1956.
Polónyi Péter – Polónyiné Bacskay Katalin: Nagykállói mesék. In: Népünk hagyományaiából 1956. Szerk. Igaz Mária. Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest 1956. 152–159.
- RADICS 2012.
Radics Kálmán: Balogh István (1912–2007). In: Requiescat in pace. Levéltáros nekrológok. Szerk. Feiszt György. Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, Székesfehérvár 2012. 24–26.
- RATKÓ 1987.
Ratkó Lujza: Mesék, mondák Biriből. JAMK 24. Sajtó alá rendezte Erdész Sándor. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1987.
- RATKÓ 1989.
Ratkó Lujza: Énekes-táncos böjti játékok Érpatakon. *NyJAMÉ* XXIV–XXVI. 1981–1983. (1989) 277–284.
- RATKÓ 1992.
Ratkó Lujza: Adalékok a Nyírség népviseletéhez. In: Kultúra és Tradíció II. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. Szerk. Viga Gyula. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Miskolc 1992. 753–763.
- RATKÓ 1996.
Ratkó Lujza: „Nem úgy van most, mint vót régen...” A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában. Sóstói Múzeumfalú Baráti Köre, Nyíregyháza-Sóstófürdő 1996.
- RATKÓ 2014A.
Ratkó Lujza: Viselet. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Népművészeti örökségünk. Szerk. Ratkó Lujza. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 2014. 539–625.
- RATKÓ 2014B.
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Népművészeti örökségünk. Szerk. Ratkó Lujza. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 2014.

RATKÓ 2018.

Ratkó Lujza: „Ördög van a botomba...” – táncfolklorisztikai adalékok a felső-Tisza-vidéki cigánybotolóhoz. [„There is a devil in my stick” – dance folkloristics data to the Gypsy stick dance from the Upper Tisza Region.] In: „Vadrózsából tündérsípöt csináltam”. Tanulmányok Istvánovits Eszter 60. születésnapjára. / „To make a fairy’s whistle from a briar rose.” Studies presented to Eszter Istvánovits on her sixtieth birthday. JAMK 73. Szerk. L. Nagy Márta – L. Szőlősi Katalin. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 2018. 729–743.

RATKÓ 2019.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete. Népművészeti örökségünk. Szerk. Ratkó Lujza. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 2019.²

RICZU 2006.

Erdész Sándor szakirodalmi munkássága. Összeáll. Riczu Éva. *NyJAMÉ XLVIII.* 2006. 11–21.

SELMECZI 2012.

Selmecezi Kovács Attila: Az eszköz és a nyersanyag kapcsolata az olajütésben. A lengőkalapácsos éksajtó példája. In: Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére. Szerk. Tóth Arnold. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság – Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet, Miskolc 2012. 644–653.

SZABÓ 1985A.

Szabó Gyula: Lakodalmi szokások Beregben. In: Vallási néprajz 1. Református néphagyományok. Szerk. Dankó Imre – Küllős Imola. ELTE Folklore Tanszék, Budapest 1985. 330–375.

SZABÓ 1985B.

Szabó Gyula: Koporsóba tétel, virrasztás, siratás Tarpán. *Confessio IX:* 4. 1985. 52–56.

SZABÓ 1989.

Szabó Gyula: Történeti és néprajzi dolgozatok Tarpáról. JAMK 29. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1989.

VIGA 1977A.

Viga Gyula: Telekformák Nyírlugoson. In: Néprajzi kutatások Nyírlugoson I. Népi építkezés. JAMK 8. Szerk. Erdész Sándor. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza 1977. 18–48.

VIGA 1977B.

Viga Gyula: A dél-nyírségi települések paraszti gazdálkodása. *SzSzSze XII:* 1. 1977. 92–103.

VIGA 1978.

Viga Gyula: Kerítések és kapuk a Dél-Nyírségben. *Múzeumi Kurír* 1978. 27. 9–13.

VIGA 1980.

Viga Gyula: A Dél-Nyírség udvarformái. *Múzeumi Kurír* 1980. 33. 78–91.

VIGA–VISZÓCZKY 1998.

Viga Gyula – Viszóczy Ilona: A nagydobosi sütőtök. [Der Bratkürbis von Nagydobos.] *NyJAMÉ XXXIX–XL.* 1998. 185–201.

RATKÓ Lujza

Jósa András Múzeum
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 57.
e-mail: ratkolujza@josamuzeum.hu

Ethnographic Archive of the Jósa András Museum

The study represents the Ethnographic Archive of the Jósa András Museum which has been continuously operating and growing since 1967. Most of it consist of the tape records made during field work (interviewing informants) and essays sent for local history competitions focusing on the settlements of the county, dealing with different ethnographical topics. The article follows the history of the collection's growth, its genre, and thematic composition shows the activities of the amateur and professional collectors (museologists) who contributed the most valuable materials to the development of the archive. The study also deals with the most significant investigations continued in Szabolcs-Szatmár-Bereg County as a result of which this collection acquired a lot of folklore and other ethnographic material. Finally, the author gives a summary of future tasks. The study is complemented with the index of geographical names listed in the inventory book and with the illustrations of a prize-winner project.

Lujza RATKÓ

Jósa András Museum
H-4401 Nyíregyháza, Pf. 57.
e-mail: ratkolujza@josamuzeum.hu

MELLÉKLET

A Jósa András Múzeum Néprajzi Adattárának földrajzi megoszlása /
Geographical distribution of the Ethnographic Archive of the Jósa András Museum

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye / Szabolcs-Szatmár-Bereg County

Ajak	Fehérgyarmat	Kisvarsány
Anarcs	Fejércse	Kisszekeres
Apagy	Felső-Tisza-vidék	Kocsord
Aporliget	Fényeslitke	Komlódtótfalu
Aranyosapáti	Fülpösdaróc	Komoró
		Kótaj
Baktalórántháza	Gacsály	Kölcse
Balkány	Garbolc	
Balsa	Gáva	Laskod
Barabás	Géberjén	Levelek
Bátorliget	Gégény	Lónya
Bereg	Gelénes	
Beregdaróc	Gergelyugornya	Magosliget
Beregsurány	Gerhartbokor	Mándok
Berkesz	Geszteréd	Máriapócs
Biri	Gulács	Márokpapi
Bököny		Mátészalka
Bundásbokor	Győrtelek	Méhtelek
Büdszentmihály	Gyulaháza	Mérk
(ma Tiszavasvári)		Mezőtarpa (ma Tarpa)
	Hete	Milota
Cibakpuszta		
	Ibrány	Nábrád
Csaholc		Nagycserkesz
Csaroda	Jánd	Nagydobos
Császló	Járm	Nagyecsed
Csenger		Nagyhalász
Cserepes-Kenéz	Kállósemjén	Nagyhódos
(ma Újkenéz)	Kántorjánosi	Nagykálló
	Karkhalom (Újdombrád)	
Dél-Nyírség	Kék	Nyírbátor
Demecser	Kékcse	Nyírbétek
Dombrád	Kemecse	Nyírbogát
Dombrád és környéke	Kenézlő	Nyírbogdány
Döge	Kérsemjén	Nyírsaholy
	Kisar	Nyírsászári
Erdőhát	Kiskálló	Nyíregyháza
Érpatak	Kisnamény	Nyíregyháza-Alsópázsit
	Kisvárd	Nyíregyháza-Benkőbokor

Nyíregyháza-Halmosbokor	Rakamaz	Tiszaeszlár
Nyíregyháza-Kazárbokor	Ramocsaháza	Tiszahát
Nyíregyháza-Óbedőbokor	Rétköz	Tizsakanyár
Nyíregyháza-Rozsrét	Rétközberencs	Tizsakerecseny
Nyíregyháza-Sóstófürdő	Rohod	Tizsaladány
Nyíregyháza-Vajdabokor	Rozsály	Tizsalök
Nyírgelse		Tizsamogyorós
Nyírgyulaj	Sényő	Tizsarád
Nyírtjákó	Sóstófürdő	Tizszazalka
Nyírkarász		Tizszaszentmárton
Nyírkáta	Szabolcs	Tizsatelek
Nyírlugos	Szabolcs megye	Tizzavasvári
Nyírmada	Szabolcsbáka	(lásd még Büdszentmihály)
Nyírmeggyes	Szabolcs-Szatmár-Bereg	Tizsavid
Nyírmihálydi	megye	Tizstaberek
Nyírparasznya	Szabolcsveresmart	Tornyospálca
Nyírpazony	Szakoly	Tunyogmatolcs
Nyírpilis	Szamosangyalos	Túristvándi
Nyírség	Szamoshát	Túrricse
Nyírtelek	Szamoskér	Tuzsér
Nyírtura	Szamoszályi	
Nyírvasvári	Szamosatárfalva	Tyukod
	Szamoszeg	
Ófehértó	Szatmár	Újdombrád
Olcsva	Szatmárcseke	Újfalurét (Kállósemjén)
Olcsvaapáti	Szatmárökörítő	Újfehértó
	(ma Ökörítőfülpös)	Újkenéz
Ökörítőfülpös	Székely	(lásd még Cserepes-Kenéz)
(lásd még Szatmárökörítő)	Szekereshokor	Uszka
	Szentmihály	
Panyola	(Büdszentmihály,	Vaja
Pap	ma Tizsavasvári)	Vaja és környéke
Paszab		Vállaj
Pátroha	Tákos	Vámosoroszi
Pátyod	Tarpa	Vásárosnamény
Penészlek	Timár	Vasmegyer
Penyige	Tizsaadony	Vencsellő
Petneháza	Tizsabeccs	Vitka
Piricse	Tizsabercel	
Pócspetri	Tizsabezdéd	Zomboribokor
Porcsalma	Tizzacécse	
Pusztadobos	Tizsadada	Zsarolyán
	Tizsadob	Zsurk

Megyén kívüli földrajzi nevek / Geographic names beyond the county

[Bács-Kiskun megye]

Dunavecse

[Békés megye]

Tótkomlós

[Borsod-Abaúj-Zemplén megye]

Cséke (ma Lácacséke)

Sárospatak

Tokaj

Vajdácaska

Viss

Zalkod

Zemplén megye

[Csongrád megye]

Hódmezővásárhely

Észak-Magyarország

Északkelet-Magyarország

[Hajdú-Bihar megye]

Csökmő

Debrecen

Fülöp

Hajdúböszörmény

Hajdúdorog

Nádudvar

Nyírábrány

Nyíradony

Nyírmártonfalva

Polgár

Püspökladány

[Jász-Nagykun-Szolnok megye]

Jászberény

Karcag

Szolnok

[Komárom-Esztergom megye]

Leányvár

Magyarország

[Pest megye]

Budapest

Szentendre

Somogy megye

Tiszántúl

[Veszprém megye]

Veszprém

Észtország

Tartu

[Szlovákia]

Felvidék

Királyhelmec

Szólóské

Szlovákia

Szovjetunió

[Románia]

Érmihályfalva

(Bihar megye; rom. Valea Lui Mihai)

Nagyszokond

(Szatmár megye; rom. Socond)

Partium

Visa (Kolozs megye; rom. Vișea)

Lapok Gál Balázs szakközépiskolai tanuló

Szülőfalum, Tákos című díjnyertes pályázatából (1975)

Pages from the prize-winner competition project work by vocational school student Balázs Gál

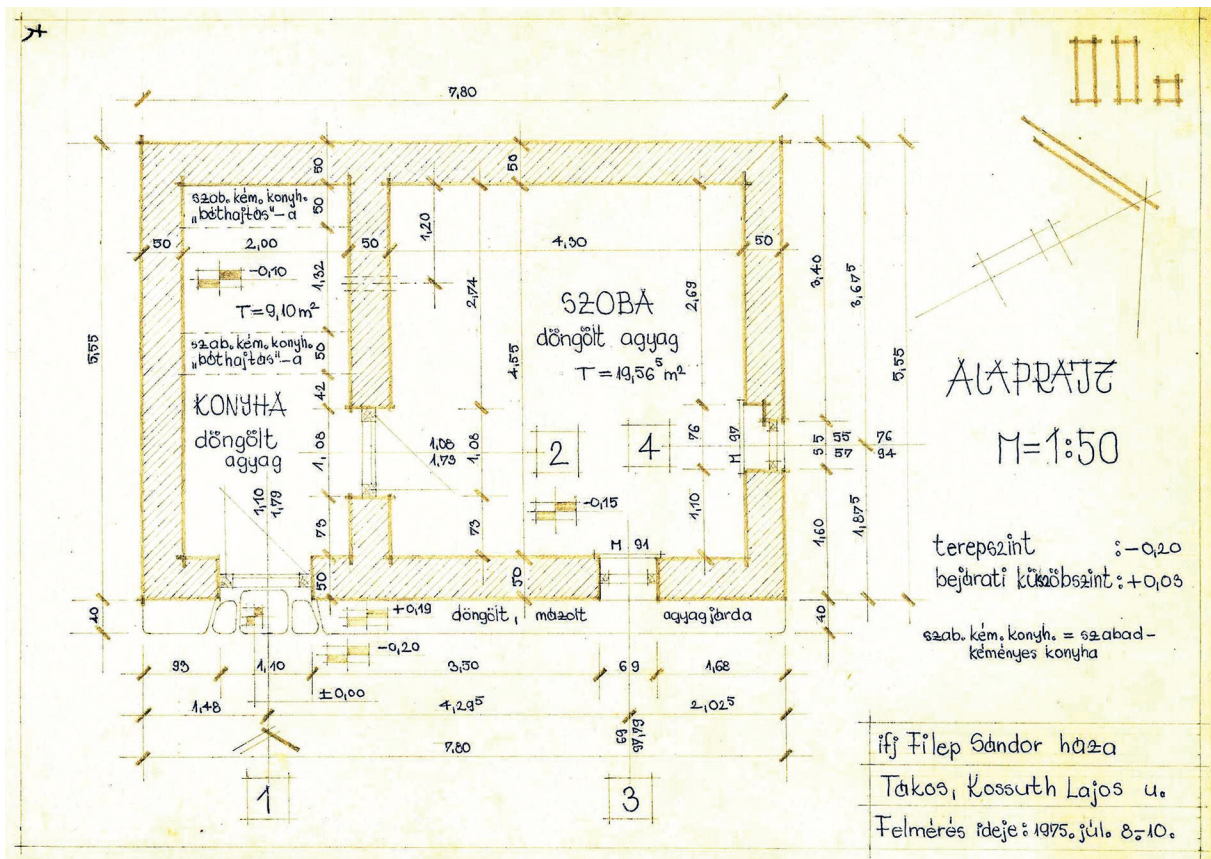
"Tákos, my village of birth" (1975)

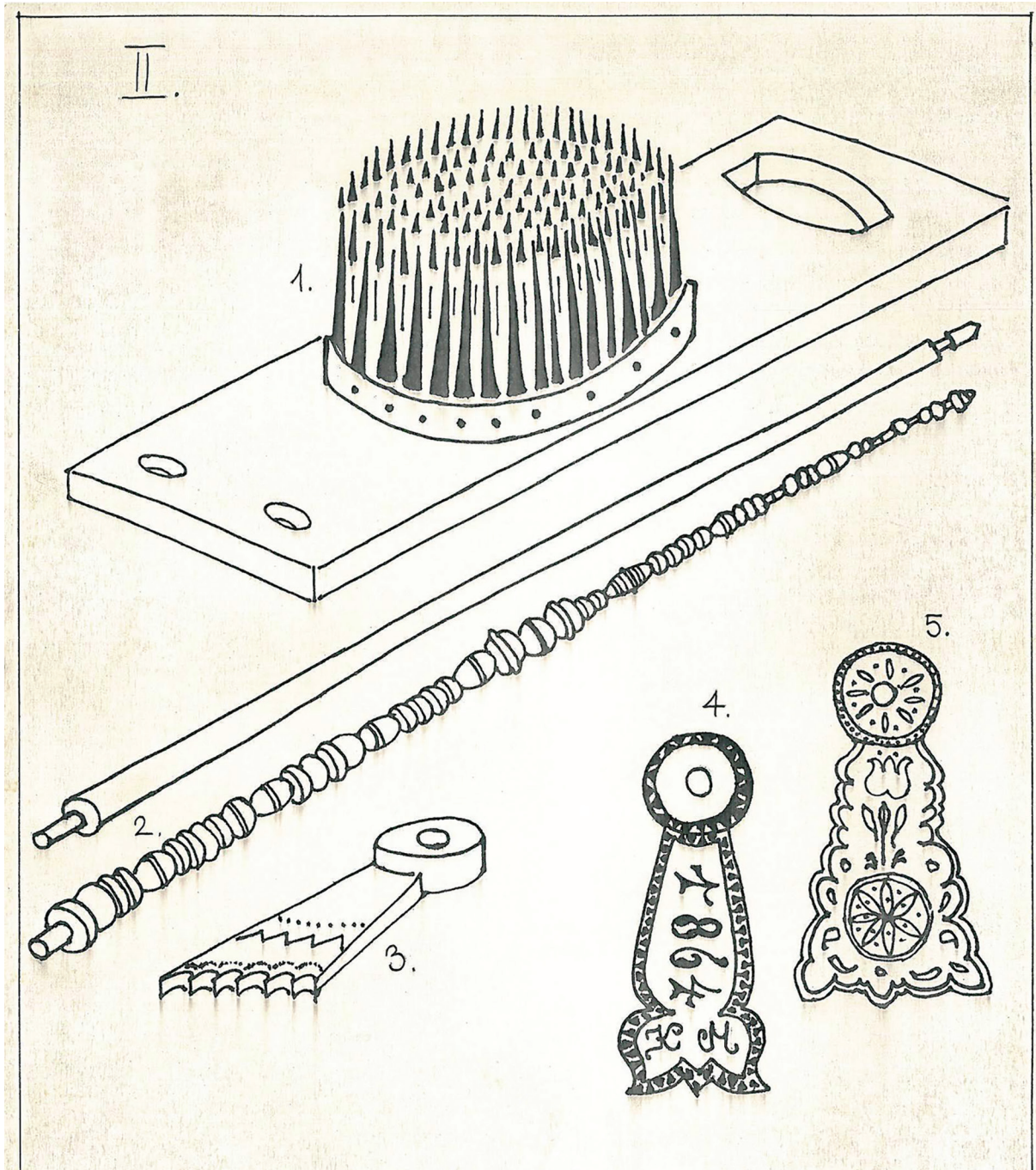
A pályázat kézzel megrajzolt borítója / Hand-drawn cover of the project work

TELMÉRÉSI RÁJZOK JEGYZÉKE:

- I. HELYSZINRÁJZ
- II. ALAPRÁJZ
- III. GERENDAKIOSZTÁS
- IV. FŐHOMLOKZAT / KELETI HOMLOKZAT /
- V. OLDALHOMLOKZAT / ÉSZAKI HOMLOKZAT /
- VI. HOSSZMETSZET / KONYHAFÖDÉMEN KERESZTÜL /
- VII. HOSSZMETSZET / SZABADKEMÉNYEN KERESZTÜL /
- VIII. KERESZTMETSZET
/ SZOBAFÖDÉMEN KERESZTÜL /
- IX. KERESZTMETSZET
/ SZABADKEMÉNYEN KERESZTÜL /
- X. NYILÁSSZÁROK RÉSZLETRÁJZAI
- XI. NYILÁSSZÁROK RÉSZLETRÁJZAI
- XII. ANYAGJELÖLÉS

Parasztház alaprajza / Ground plan of a peasant house

Gereben és talpas guzsaly rajza / Drawing of a flax-comb and a distaff

